

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

(147)

KOCZISZKY ÉVA

BERZSENYI DÁNIEL MIMÉSZISZELMÉLETE

SZEGED
1981

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

Nyelv és irodalom I. 1955.

Nyelv és irodalom II. 1956.

Irodalom I. 1958.

Irodalom II. 1959.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961). 1961.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus V. 1965.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. 1971.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XII. 1972.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. 1973.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum I.

1973. Csukás István: Jókai és a nemzetiségek.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum II.

1973. Даниел Якоб: Вопросы содержания и формы в теории литературы Г. В. Плеханова

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIV. 1976.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XV. 1977.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVI. 1978.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVII. 1981.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVIII. 1981.

ISBN 963 481 226 0

HU ISSN 0324—6523 Acta Univ. A. József Nom.

HU ISSN 0586—3708 Acta Hist. Litt. Hung.

BERZSENYI DÁNIEL MIMÉSZISZELMÉLETE

(Résztanulmány a *Poétai harmonistica* magyarázatához)

„Wie Natur im Vielgebilde
einen Gott mir offenbart,
so im weiten Kunstgefelde
webt ein Sinn der ew'gen Art”
(Doethe)

A *Poétai harmonistica* végletesen ellentmondásos mű, gondolatmenetének rekonstruálását minduntalan megnehezítik az abban megmutatkozó következetlenségek, törések és többértelműségek. Megfejtéséhez mindenekeelőtt értelmeznünk kell a mű sarkpontját jelentő mimészsizskonceptiót, illetve ennek ellentmondó változatait, e változatok ellentmondásos rendszerét.

Berzsenyi e művének is — mint több más írásának — alaptétele az az arisztotelianus állítás, hogy *a művészet a természet szép követése*. Ez a hagyományos esztétikai alapvetés azonban az ő számára egészen más, az arisztotelianus tradíciótól eltérő poétika-tervet jelöl ki: nem a követés módjának elemzését vezeti be, hanem egy olyan (a szó mindkét értelmében) ideális esztétikai programot alapoz meg, amely szerint a költészetet (a poétai szépet) csak a természetből és/illetve az emberből érthetjük meg, a költői szép törvényei a világ matematikai tulajdonságaiból vezethetők le. „Tárgyamat a természetben és emberben keresem. Mert ámbár a legtulajdonabb poétai szép nem más, mint emberi szép; de mivel az ember csak olyan része és kifolyása a természetnek, melynek minden létszerei, életvonalai és törvényei a világgal összefolynak, elannyira, hogy az ember, ez a rég s jól úgy nevezett kis világ, mintegy láthatja magában a világot, a világban pedig az embert; s mivel így minden poétai szép egyszersmind természeti szép, vagy az emberi és természeti szépek egyesülete: tehát úgy intézem szemléletimet, hogy minden állítmányim ezen természetekből folyók s ezekre támaszkodók legyenek.” (*Intézet*) Ennek megfelelően épül fel a mű: az Első rész (*Legközönbőbb szemléletek*) metafizika, tárgya a világ, a természet „létszerei”, „leglétezőbb tulajdonságai”, úgymint a harmónia, a harmóniás közép, a szeretet stb. A Második rész (*Különbőbb szemléletek*) etika és pszichológia vegyüléke, tárgya az ember (a Szép lélek, az Értelem és érzés, a Képzelet stb.). A két fő rész viszonya is megfelel a kölcsönös egymást tükrözés gondolatának: a második rész (az utolsó fejezetek kivételével) követi az öt megelőző logikáját, mintegy újra elismétli, módosítja, átfogalmazza az első rész egyébként is többször elismételt fő gondolatait. A költészetről tett állítások pedig fejezetenként (általában az egyes fejezetek második felében) kapcsolódnak az előző sorokban megmutatott metafizikai igazságokhoz. A *Harmonistica* fő törekvése tehát nem más, mint hogy szavakba öntse természet, ember és költészet harmónikus egységének eszméjét.

Természetfogalom: harmónia, középser, szeretet

Berzsenyiben megingathatatlanul él a világ tökéletességébe vetett több évezredes hit. „Mi a legszebb?” idézi a hagyomány szerint Thálésznek föltett kérdést, illetve a választ: „A világ — úgymond — mert Isten műve.” Ha tehát azt állítja, hogy „a világ vagy természet nem egyéb, mint legközönbőbb élet”, életem nem pusztá fennállást ért,

hanem rendet, harmóniát, szépséget — vagyis „legközőnebb” (a mi szóhasználatunkra lefordítva: legfő) értéket. E világszemléletben — amely, látjuk, részben idézi Leibnizet, Shaftesburyt — nincs helye semmilyen természeti dualizmusnak, az egyelvű világegyetemben minden természetlenség vagy diszharmónia egyben a felbomlás, a nemlét kezdete, s pusztán egyedi, törvényen kívüli jelenség. Ez az antik hagyományú, s a XVIII. század filozófiai gondolkodását meghatározó szemlélet Berzsenyi adaptációjában egyrészt tágabb, mint sok elődje — például Arisztotelész-szel, Descartes-tal, Malebranche-sal, Boileauval ellentétben elismeri a fantázia természetességét —, másrészt viszont igen szűkkeblű, ha korabeli, elsősorban romantikus művészek elméleti írásaihoz hasonlítjuk, akik közül sokan szintén hittek (platonikus alapon) a világ isteni megalkotottságában, monisztikus jóelvűségében, s a tökéletesség elvét az emberi lélek és a természet Berzsenyi által megtagadott szféráira is kiterjesztették. Mindenesetre: *Berzsenyi természetfogalma éppen olyan tág, mint költészet-eszménye.*

A természet alapelvűül szolgáló rend, *harmónia* működését Berzsenyi a hagyományos humanista-klasszicista fölfogással összhangban képzelte el: a harmónia „különféle részeket formál harmóniás egésszé”, mondja, „elismételvén ezzel a részek harmónikus egésszé szerveződésének, a különféleségben, a heterogenitásban megvalósuló egység tanát. A harmónia ebben a felfogásban megegyezik a mérték, a *középszer* antik — s felújításaiban fokozatosan devalválódó — eszméjével. A mérték ideájával összefonódott kozmikus világrend s görög embereszmény a maga eredendően *statikus*, matematikai megalapozottságában már nem adaptálható a *Harmonistica* századában: több évszázad történeti tapasztalata szól már egy olyan harmónia-tan ellen, amely csak az egységesülés folyamatát ismeri, és az izolálódását nem, és nem kevésbé egy olyan embereszmény ellen, amely csak az univerzalitásról beszél, azt viszont elhallgatja, hogy ez az egyetemességre törekvés történetileg, lokálisan és egyedien (ömnaguk által) is meghatározott individuumok egyetemességre törekvése. (A középszer e dinamizmust, ellentmondásokat nem ismerő természetéből következik az is, hogy keretein belül nem oldható meg szabadság és szükségszerűség viszonya. Berzsenyi e vonatkozású, érzékelhetően vajúdvá született sorai végső soron egy mechanisztikus modellben azonosítják azokat egymással. (Részben a szerzői szándék ellenére, részben viszont azzal megegyezően, hiszen bizonyára nem véletlen, hogy a *Poétai harmonistica*-ból radikálisan hiányzik a szabadságeszme!)

A *Poétai harmonistica* e humanista-klasszicista világszemléleti alapvetése azonban már ezekben az első fejezetekben is több szálla bomlik. Egyfelől mintha szerzőjük mélyebbre akarna hatolni az antik életszemlélet megértésében, mint a XVIII. századi esztéták többsége, amikor ebbe a rendbe, monisztikus természeti világba nem a célszerűséget és nem az ésszerűség elvét, hanem a szépséget és a szeretetet látja bele, mint forrást és éltetőt. Másfelől viszont e mélyebb szemléleti réteg bevonásával kezd a mű kaotikussá bonyolódni, az eddig úgy ahogy összetartott analógiák, asszociációk, következtetések (pusztán) logikailag követhetetlenné válnak. A VII. fejezet váratlanul átértékeli az eddig mondottakat: a harmóniáról kiderül, hogy legfő világelv volta csak látszat, valójában csupán „érzéki jelenete” a szeretetnek. Ez a képzet régóta magával ragadta Berzsenyit. Az ihletet, a költészetet költőként is mindig szerelemnek, illetve a szerelem hasonmásának hitte. Platon olvasása vagy talán részben a német esztétikai gondolkodást átható neoplatonikus szemlélet is indíthatta arra, hogy régi hitével egyezően a szeretetet tegye minden alkotás — a költői tevékenység, a morális önmegalkotás és nem utolsó sorban az egész teremtmény — fő principiumává. E gondolat entuziasztikus fogantatását mi sem mutatja jobban, mint hogy Berzsenyi nem ismeri fel a benne rejlő váltást: a teremtő természet implicit formában felismert

gondolatát beilleszthetőnek véli merev logikai hármasságaiba: „a harmónia érzékibb a szeretet lelkibb és leglelkibb, vagy isteni szép. Mivel pedig a szeretet érzéki jelene, a harmóniás testi teremtmény, vagy természet, lelki jelene a harmóniát érző, szerető és ösmerő emberi lélek, a leglelkibb jelene pedig a szerető lélek leglelkibb erejéből folyó teremtmény és istent érző képzőszellem, s mivel ezen háromféle jelenet adja a háromféle természetet, vagy szépet; tehát így a poétai szép annyi, mint a testi-lelki-isteni természetnek a vagy testi-lelki-isteni szépnak harmóniája és harmóniás közepete.” (VII)

Ezek az egyeztetési kísérletek (arisztotelianizmus és misztikus természetvallás között) végül oda vezetnek, hogy Berzsenyi a XVIII. század esztétikai gondolkodását meghatározó antik-humanista természeteszemléke előbb jellemzett változatát fokozatosan korláttalan, lelkesült analógiák végtelen fűzésére alakítja: elmélete a világ egyteljesítőségének, monádikus víziójának dadogó, körüljáró elbeszélése. Ebben az elbeszélésben természet és költészet egyaránt harmónia // szépség // szép, jó és igaz egyeteme // harmónikus középlét // harmónikus mozgás // a szeretet érzéki jelene // szeretetből folyó teremtmény stb. E tendenciának megfelelően változik át az adekváció elmélete (miszerint a költemény szép tükré, ideális mása a természetnek) úgy, hogy a homályos egység lassanként kiterjed utánzó és utánzott viszonyára is.

A kölcsönös tükrözés elmélete

Először is Berzsenyi a természet elsőségében bizonytalanodik el. Felfogása szerint természet és költészet azonos metafizikája nem annyira a leképezéssel magyarázható, (az utánzás gondolatát mindig elutasította), mint inkább olyan kölcsönviszonnyal, amelyben a poétai szép természete is rámutathat a világ természetére. Sőt: formálhatja, teremtheti is a világ természetét. Legmélyebb meggyőződése szerint valaha a görögöknél a poézis — e szép religió, e legfőbb realitás — teremtette a szép hellén életet — és nem megfordítva, mint ahogy Winckelmann. Fr. Schlegel, Schiller hitték. Széchenyinek így ír: ;1830. február 30-án) „A népek nem egyebek, mint szokásaik teremtményei... a jó szokások formálják a jó erkölcsöket, ezek pedig az egész polgári életet. Az angol szokások s filozófia művei, a görögök pedig a poézisé... Mindenki játszva teremt, mint a Természet: az angol mindig jót, a görög mindig jót és szépet.” Vagy a *Harmonisticában*: „Ily szép religió volt a görög poézis, melynek rejteménye nem egyéb volt, mint szépségre rejtett jó, s melynek valamint szép istenei nem egyebek valának, mint istenített testi-lelki erények, úgy szentségei is azon képző játékok valának, melyek a görög muzsikának és gymnasticának lelki és testi emberi egyirányú s gyönyörrel járó képzetének nagy harmóniáját alkották, melyből pedig önként folyt a görög erény és boldogság.” (IX)

A klasszikus egyensúly megbomlása. I.: szubjektívizálás

A természet szép követésén tehát Berzsenyi — hivatkozával ellentétben — nem ért arisztotelészi mimesizist. Kifejtése során egyre nyilvánvalóbb, hogy számára a természet nem objektív, az ember legbenső lényegétől el nem választható, léte nem független az emberi lélek „legyen”-szerű posztulátumaitól. Az *Intézetben* kifejtett költői gondolata az ún. kis és nagy világ kölcsönös egymást tükrözéséről megfogalmazásában ugyan emlékeztet a goethei klasszicitás eszményére, ám valójában igen távol áll tőle. Odakint és odabent dinamikus egyensúlya helyett a kép elsősorban egyteljesítőséget és kölcsönös határt szabást jelent — a szép emberség határa a természetesség, a világrenddel egyezés, a szép természet pedig ott végződik, ahol a

megemberesítés határai húzódnak — ám mindegyik esetben valódi mértékül csak (az isten- és szépérzettel megáldott) szép emberi lélek szolgálhat. Így hirdeti meg végül a teoretikusan naív és szentimentális költői érzület harmóniájának eszményét propagáló írás a legszentimentálisabb költői programot. A VII. fejezet szerint a poézis „legfőbb ideális világ”, a „harmóniás emeltségű ember színeibe öltözött” természet. Ezt részletezi a XI. fejezetben, vállalva a humanista-klasszicista tradíció időszerűtlen aktualizálását: „Mert a testi-lelki világok közt lebegő ember csak úgy hozhatja magával harmóniába, csak úgy szeretheti mind a két [ti. az érzéki világot és az ideákat], ha mindeniket megemberíti, mindenikre a maga szép emberi képét bájolja, s mindenik a szép emberiséget tükrözi.” A szó szerinti jelentés időszerűtlenségével szemben e sorok konnotatív értelme nagyon is modern, időszerű: kevés Berzsenyi-nyilatkozatot hat így át az álenthuziaszta, kihűlt lelkű költő szorongása, idegensége mindkét világban, illetve (ebből következően) mérhetetlen és örökké betöltetlen vágya az otthon-lelésre. És végül a bensőségesülés, a szentimentalizálódás utolsó fokozataként a XVI. fejezet azonosítja a poézist a szép lélekkel: „*a poétai lélek nem egyéb, mint maga a legbelső poézis.*”

Az egyensúly megbomlása II.: redukció

A *Harmonistica* intenciója szempontjából következetes ez a következetlenség: természet és poézis metafizikai harmóniájának naív és szentimentálisan-naív programja szükségszerűen e romantika-közeli gondolatba kell, hogy torkolljon, ha Berzsenyi nem feledi, hogy műve szembeszegülés, hogy filozófiai-esztétikai alapállítása tudottan ellentmond egész léttapasztalatának. Az emberi lét jelenkori harmóniátlanságának, természetlenségének, eszmények és élet meghasonlásának élménye ugyan csak félmondatokban szüremlik be a *Harmonistica ideális világába* (ilyenekben például: „*De még a mi harmóniátlan kultúránk is...*”; „*mióta az emberi közönség közép-szerű többsége megaláztatott...*”; „*a világos görög egyszerűség enyészete után...*” stb.) mégis ez a mű meghatározó érzülete, e tapasztalat ellenében szól minden egyes mondata.

A „*poézis, ez a tündér világtükör*” (XX) már csak az azonosító metafora mindkét tagjának végletes redukciójával tartható fenn, mely folyamat végén mind az a természettel szemben érzett pátosz, csodálat és pantheisztikus gyönyörűség veszendőbe megy, amely e humanista platonikus (neoplatonikus) poétikai gondolatot élteti, s amelyet Berzsenyi fel akart idézni műve elején. 1. A poézis forgalmi szűkösségében ugyan megpillanthatnók a műfajok hierarchiájának, a legmagasabb költészet iránti költői elkötelezettségnek korábbi költői korszakokban nagyraavagyó, magasztos kifejeződését, csakhogy Berzsenyi idejében ez a nagyraavagyás már csak kényszerűség, szegénység szülötte, az inséges kor időszerűtlen idealizmusa. A *Harmonistica* bevalottan csak a legfőbb poétai szépről kíván szólni (XV), — kényszerű szűkössége okát viszont már nem tudatosítja. 2. A „*tündér világtükör*”, láttuk, végül is a szép költői lélekkel határozatlik meg. E meghatározás, lehatárolás során világ- és életidegenséggé devalválódik az isteni szépségig emelkedő költői lélek hagyományos eszménye. Berzsenyi számára poétai lélek az, aki „önképét érezvén legszebbnek, a poétai szép fő létszereit az érzelmi, gondolati és képzeleti tökélyekben vagy szépekben (...) látja lenni” (XII), aki „természet szerint ideálnál egyebet nem adhat, vagy adni nem akarhat, mert magának csak oly érzelmeket tulajdoníthat, amilyeneket a legszebbeknek lát”. (*Észrevételek...*, Ö. M. 1978. 209.) E poétai eszmény nevében értékeli a szerelmi dalköltészetet (Kisfaludy Sándor verseit) „üres hangicsálásnak”, lát Vörösmatry „hősregijében”, *A két szomszédvárban* beteges képzelődést,

embertelen kannibalizmust: „ha pedig új tárgyakat akarunk költeni, akkor olyanokat illik költenünk, melyek a mi szelíd keresztény bölcseletünk iránylatával egyezők, ami pedig nem kannibálosság, hanem idillizmus, azaz idilli ideál. Ennek utait készítse a poéta...”-írja. (Ö. M. 265.) És végül ennek nevében ítéli el az olyan profán szcénák költői ábrázolását, mint az evés vagy ivás. (Ö. M. 266.) Berzsenyi ideálul állított költői lelkének tehát szigorú dogmatikája van. Ezért *tartalmában* mégis nagyon távol áll a romantikától Berzsenyi szép lélekké zsugorodott világtükre. A szép lélek fő tulajdonai (a középszerűség, a közönséges egyszerűség, az individualitás-mentesség, (X) okosság, erkölcsi nagyság és religiói fönség (szent) háromsága (XII) tartalmukban is, normatív, általánosító jellegükben is ellentétét alkotják a romantikus bensőségesülés költői lehetőségének. A tündér világtükről lélektükré alakulása ugyanis a jelentékeny romantikus költői művekben soha nem redukció, nem kontradikció, hanem új költői gazdagság forrása, az emberi lélek újonnan fölfedezett, mélyebb, rejtettebb, teljes értékű világainak költői valósággá emancipálása, az odakint és odabent határvonalának széttörése.

Az egyensúly megbomlása III.: romantikus hiány

Szándékában mégsem áll Berzsenyi esztétikai kísérlete nagyon távol a romantikától. Berzsenyi is a hiányból indul ki, abból, hogy a világ nagy egészében az ideálok többé nem mutatkoznak meg, a költő tiszte hát, hogy megőrizve azokat az egyetlen lehetséges „helyre” menekítse: a lélek normatív posztulált vágyvilágába. Felróhatjuk, hogy még ezt sem teszi következetesen. A II. fejezetben így ír: „az ideál összeegyezz a természettel, de azzal egyé nem lesz”. Az összeegyeztetés klasszikus művészeti programját azonban természetszerűleg nem tartja, nem tarthatja fenn. Az egyensúly szükség képp mindig megbomlik, s a mű alapkarakterével egyezően mindig az ideál javára-vagyis természet és ideál *ideális* azonossága irányában. „A poétai lélek nem egyéb-mint maga a legbensőbb poézis”, idéztük. Másutt a poézis lényegét a lelki ember, „különb vizsgálatából” akarja megérteni: „Mivel pedig a képzőszellem bennünk van, s nem egyéb mint maga a legelkibb ember, tehát térjünk annak külsőbb vizsgálatára, s látni fogjuk abban a legtulajdonabb poétai szépnek örök törvényeit, s azoknak legtulajdonabb középpontját.” (IX) Továbbá: az egész *Poétai harmonistica* tele van ilyen és hasonló kijelentésekkel: 1. „a szép annyi, mint élettökély” (IV), 2. „a legszebb annyi, mint természet vagy élet” (I), 3. „a legfőbb szép annyi, mint poétai szép” (VII) — amelyeknek legfeljebb mint költői azonosításoknak lehet együttes értelmük. De újra idézhetnénk az Intézet szavait is: „a legtulajdonabb poétai szép nem más mint emberi szép”. Szépség, élettökély, poétai szép, emberi szép stb. csak félig elgondolt viszonyának fogalmi összemérésének következményét a IX. fejezet nem várt radikalizmussal vonja le: *a poétizálás a lélek önképzése, ön- és tárgyképzés: életünk (világunk) megalkotása*. „Valamint minden szépnek és jónak, úgy a poézisnak is legfőbb oka és célja a szeretet és a szeretetből folyó teremtés. Innét van, hogy a szerető lélek szeretni és szerettetni, gyönyörködni és gyönyörködtetni kívánván, gyönyöríti, képzi, szebbíti, harmóniázza magát, hogy szerettessék és gyönyörködtessék: gyönyöríti, képzi, harmóniázza, tökélyíti minden tárgyait, hogy mindent szerethessen s mindenben gyönyörködhessek; innét az ön- és tárgyszeretetből az ön- és tárgyképzésnek, az ön- és tárgytökélyítésnek és teremtésnek harmóniás egésze és harmóniás középlete: a poézis, vagy a képzőszellem megszebbített testi-lelki világa.” Berzsenyi poétikája talán itt jut valóban a német romantika közelébe. A gyönyör, a boldogság túlzott hangsúlyozása ellenére (amely tipikusan XVIII. századi, felvilágosodott örökség) sem hagy semmi kétséget afelől, hogy a szeretet (=erősz, =képzőszellem) életalkotó, szépséget,

poézist szülő ereje *nem földi természetű*: „a képzőszellem oly isteni tulajdona az emberiségnek, mely nemcsak egész földi életünket megszébbíteni s azáltal boldogítani ösztönöz bennünket; de egyszersmind ösztöne valami szebb életnek és religiónak.” (IX)

E metafizikájában is romantikus gondolat megsemmisítené, fölöslegessé tenné az egész *Harmonicát*, ha nem csak *egyik* megoldási kísérletként hangzana el, ha nem csak homályos, és azonnal visszavont megsejtése maradna a mű alapkérdésére adható egyik érvényes válasznak. E szép sejtését Berzsenyi nem sokkal alább már a legprimitívebb tükrözéssé alakítja vissza: az életformálás, a szép lélek abban az értelemben költői, hogy a költemény pontos lenyomata, kifejezője annak, ami a lélekben lakozik: a vidám lélek vidám verset ír, a szomorú szomorút, a rút rútat stb. (XV. fejezet, szintén a képzőszellemről!) Az életteremtés tehát csak annyiban költészet, amennyiben e megszebbitett, ideális lélek tükre a poétai szép. E zavaros, egyedi poétikai lelemény genezisést így fejthetjük meg: Berzsenyi összeötvözi az önkifejezés romantikus követelményét a téma, a tárgy emelkedettségének, eszménységének klasszikus normájával. Ez az ötvözet pedig visszavezet az esztétika kiinduló állításához.

Circulus vitiosus

A mű *circulus vitiosusában* körkörösén követik egymást természet és költészet viszonyának különféle elgondolásai. A klasszicista (európai analógiákat keresve részben talán Boileau, Dubos esztétikai gondolataihoz hasonlítható) kiinduló állítás szerint a művészet a természet törvényszerűségeivel harmonizál, a művészet a természet idealizálása, szép követése. E gondolati fázis természetfogalma kettős: kis és nagy világ összeegyeztetése felől tart egy már tisztán antropológiai természetfelfogás felé (annak józanságként, mértékként, erkölcsiségként történő értelmezése irányában.). 2. E harmónia megbomlása jelenti Berzsenyi gondolkodásában a második fázist, amely így végső soron magja, legsajátabb rétege is a műnek. A természetes összeegyeztetés hitét en megrendülve Berzsenyi Schiller ellen fordítja egyetként schillerianus fogantatású gondolatait: a német klasszikának Schiller által is hangoztatott elméletével szemben, miszerint a görögök művészete természetes művészet, a természet születte, Berzsenyi már hangsúlyozza annak megalkotottságát: a szép emberiség, a szép emberi lét soha, semmikor sem természetes adomány, hanem mindig a költészet, a művészet hozza létre — mondja. (XVII) Csak hogy e szép és lehetőségekben gazdag állítás megghiúsul Berzsenyi világlátásának egészében, amelyben a költészet nem teremtő erő többé: minden tekintetben *defenzív* az őt körülvevő élethez viszonyítva, nemcsak nem elsődleges ereje a léleknek, hanem funkcióját veszített, a világgal nem egyenlő súlyú — történetileg devalválódott — idealítás. Így a 3. lépcsőfok — dilemmájának megoldása — már nem volt számára megtehető. A natura naturans romantikus gondolata, amely szerint a szépség megragadása csak az alkotásban lehetséges, ha felemásan is, de választ jelentett volna a költészet általa tapasztalt inertiájára. Pár Berzsenyi visszariadt e továbblépéstől, több gondolatával e lehetőség közelébe jutott: a költészet életteremtő erejét mintha néha költészet és élet egységében értelmezné, úgy, hogy a költészet maga teremti meg azt az életet, amelynek mimezisz, illetve úgy, hogy a költészet a lélekben életformáló erővé válik, és fordítva: a lélek életformáló ereje: költészet.

E kilátásokból lép vissza Berzsenyi szentimentálisan-naív „édes csalatásai” körébe: a realitások szintjének különbözőségét feledve azonosítja a legyent a fennállóval, a mű teremtette világot, otthont a történeti világgal, s ezzel hamisan, látszó-

lagosan helyreállítja az elvesztett egyensúlyt. Visszamenekül az idillköltészet már érvényét veszített poétikájához, s az ezt megalapozó korszerűtlenné vált világszemlélethez.

Éva Kocziszký
DÁNIEL BERZSENYI'S VIEWS ON MIMESIS

(*A Study on „Poétai harmonisztika”*)

The „*Poétai harmonisztika*” („Poetic Harmony”) is perhaps the most important and the least understandable of the small number of Berzsenyi's theoretical works. This paper makes an attempt to clear the meaning of „mimesis” this problem being among the central ones of the work. Berzsenyi's usage of the term is only seemingly Aristotelian. He stands firmly on the ground of 18th century Classicism but his views are coloured by Platonism and by Romantic German thought as well. On account of his highly individual word-usage he becomes chaotic and even unintelligible sometimes. Nevertheless, it can be detected that his most important categories are „beauty” and „love”, identified in their turn with nature, with poetry, with the poetic human soul and — in the utmost — with creation. At this point Berzsenyi gets very near the Romantic view of poetry working as *natura naturans* but never reaches it. In the last analysis he turns back to the conventional thought of a Well-balanced idyllic world which does not need the power of poetry to create harmony because harmony does exist in it. Berzsenyi knew only too well how illusory, deceptive and false this notion was still in his theoretical work he could not thoroughly free himself of it.

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

KIADJA

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI
INTÉZETE

1. *Halász Előd*: Vörösmatry és Toldy. 1956.
2. *Pósa Péter*: Babits Mihály: „Kártyavár”. 1956.
3. *Halász Előd*: Bevezetés a Faust II. részéhez. 1956.
4. *Juhász Gyula* elfelejtett Anna-versei. 1956.
5. *Vág Sándor*: A „La Hongrie Républicaine” és Juhász Gyula. 1956.
6. *Berczik Árpád*: Raimund pályakezdése hazánkban. 1958.
7. *Keserű Bálint*: Adalékok Rimay és Báthoriak kapcsolatához. 1958.
8. *Kovács Sándor*: Szepsi Csombor Márton prózastílusához. 1958.
9. *Kordé Imre*: Néhány adat Csokonai „Kulturá”-jának keletkezéséhez. 1958.
10. *Kálmán László*: Molnár György, a realista színjátszás előfutára. 1958.
11. *Nacsády József*: A szegedi parasztnovella keletkezése. 1958.
12. *Kiss Lajos*: Simon István költészete. 1958.
13. *Ilia Mihály*: A Holnap születése. 1959.
14. *Péter László*: Juhász Gyula és a „fekete báró”. 1959.
15. *Nacsády József*: Két kirándulás. 1959.
16. *Kovács Sándor Iván*: Az európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Csombor és Bonifacio. 1960.
17. *Kiss Lajos*: A művészi tükrözés kérdéséhez. 1961.
18. *Kiss Lajos*: Mégegyszer a művészi tükrözésről. 1961.
19. *Nacsády József*: Jókai műveinek lengyel alakjai. 1961.
20. *Kiss Lajos*: Modernizmus, formakultúra, korszerűség. 1961.
21. *Kovács Sándor Iván*: Rimay János és Ersek András. 1961.
22. *Biró Ferenc*: Egy XIX. század eleji kódex Csokonainak tulajdonított versei. 1961.
23. *Kordé Imre*: A XVII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etelkában. 1961.
24. *Nagy Géza*: Adalék Vörösmatry 48-as szerepléséhez. 1961.
25. *Péter László*: Juhász Gyula „újságírói sikere”. 1961.
26. *Ilia Mihály*: A Nyugat és a Holnap. 1961.
27. *Krajkó András*: Juhász Gyula és az első világháború. 1961.
28. *Biró Ferenc*: A Mindenes Gyűjtemény (1789—1792) szerkesztőjének nyelv- és irodalomszemléletéhez. 1962.
29. *Nacsády József*: Jókai „Delejorszag”-áról. 1962.
30. *Juhász Antal*: Thury Zoltán a Szegedi Naplónál. 1962.
31. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula költészetének motívumairól 1908—1911 között. 1962.
32. *Krajkó András*: „Piros pecséttel nyílik a titok”. 1962.
33. *Szabolcsi Gábor*: József Attila expresszionizmusának kérdéséhez. 1962.
34. *Keserű Bálint*: Epiktétosz magyarul — a XVIII. század elején. 1963.
35. *Vörös László*: Az „új hit” motívum tartalma Juhász Gyulanál. 1963.
36. *Kovács Sándor Iván*: A „Fórum” szerepe felszabadulás utáni irodalmunk történetében. 1964.
37. *Krajkó András*: A „keresztény kurzus” művelődéspolitikájáról. 1964.
38. *Csetri Lajos*: A stílus fogalmai és a korstílusok problémája. 1965.
39. *Ilia Mihály*: Hatvány Lajos folyóirata: az Esztendő. 1965.
40. *Scheiber Sándor—Zaldos Jenő*: Ady Endre levelei Révész Bélához. 1965.
41. *Tamás Attila*: Vajda János Alfréd regénye c. műve a magyar romantika néhány problémája. 1965.
42. *Keserű Bálint*: A magyar protestáns-polgári későhumanizmus néhány problémája. 1966.
43. *Kovács Sándor Iván*: Dante neve százötven év magyar irodalmában. 1966.
44. *Ilia Mihály*: Egy vers értelmezésének lehetőségei (Ady Endre: Az ős Kaján). 1966.
45. *Vörös László*: Illyés Gyula lírájának realizmusa. 1967.
46. *Csukás István*: Ján Smrek Petőfi-fordításairól. 1967.
47. *Nacsády József*: Jókai és népiesség az 1850-es években. 1967.
48. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. I. 1967.
49. *Keserű Bálint*: Újfalvi Imre és a magyar későreneszánsz. 1968.
50. *Horváth Károly*: A magyar felvilágosult klasszicista dráma a műfaj kelet-európai fejlődésében. 1968.
51. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula Tömörkény-kultusza és Tömörkény-életrajzána kiadástörténete. 1968.
52. *Tamás Attila*: József Attila költészetével rokon sajátosságok Radnóti Miklós lírájában. 1968.
53. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. II. 1968.
54. *Keserű Bálint*: Újfalvi Imre és az európai „későhumanista ellenzék”. 1969.
55. *Csetri Lajos*: Adalékok Dobrentei Erdélyi Múzeumának irodalomszemléletéhez. 1969.
56. *Csukás István*: Ady és Ivan Krasko. 1969.
57. *Krajkó András*: Az ellenforradalmi rendszer irodalompolitikájának kialakulása. 1969.
58. *Tamás Attila*: A „kép” problematikája a költői műalkotásban. 1969.
59. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. III. 1969.
60. *Jankovics József*: Zilahy János legációs levele Bethlen Miklóshoz (?) 1692-ből. 1969.
61. *Dankánits Ádám*: Adatok Toroczkai Mátéről. 1969.
62. *Bán Imre*: Ismeretlen adatok Otkocsi Főris Ferenc életéhez. 1969.
63. *Kulcsár Péter*: Az őbudai egyetem Heltai Gáspár Krónikájában. 1971.
64. *Olász Sándor*: Heltai Gáspár 56. meséje és a Tinódi-Cronica címlapja. 1971.
65. *Szabó T. Attila*: Ifj. Heltai Gáspár élete és helyesírása ismeretéhez. 1971.
66. *Ötvös Péter*: Thoraconymus Mátyás. 1971.
67. *Nussbächer Gernot*: Adatok Gyulafi Lestár utazásaihoz. 1971.
68. *Balázs Mihály*: Ecsedi Báthori István levelei Bocskaihoz. 1971.
69. *Somogyi Dániel*: Rimay János levele Kővárból Perneszy Erzsébethez. 1971.
70. *Keserű Bálint*: Az Újfalvi-per jegyzőkönyve. 1971.
71. *Jakó Zsigmond*: Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma. 1971.
72. *Tonk Sándor*: Rozgonyi Sutor (Varga) János. 1971.
73. *Kovács Sándor Iván*: Utelirő utazók — utazási irodalom a XVI—XVII. században. 1971.
74. *Böcskai Antal*: A Zrínyiek erdélyi kapcsolataihoz. (Levelek 1654—1679-ből). 1971.
75. *Wittman Tibor*: Az Újvilág képe Comenius didaktikai műveiben, 1971.

76. *Holl Béla*: Tasi Gáspár. (Adalékok XVII. századi fordításirodalmunk történetéhez.) 1971.
77. *Czege Imre*: Amosius korai magyar tanítványai. (Ismeretlen franekeri disputációk 1624–1625-ből.) 1971.
78. *Németh S. Katalin*: Borsáti Ferenc Metamorphosis-a. (A protestáns barokk kérdéséhez.) 1971.
79. *Szaunder József*: Tizenhetedik századi magyar utazó Spanyolországban. 1971.
80. *Esze Tamás*: Kolozsvári könyvek Baranyában. 1971.
81. *Tarnócz Márton*: Egy kuruckori vers szövegtörténetéhez. (Descriptio fortunae inconstantiae.) 1971.
82. *Gál István*: Erdélyi levelek a British Museum-ban. 1971.
83. *Jankovics József*: A levélről Bethlen Miklós arcképehez. (Két kiadatlan levél közlésével.) 1971.
84. *Csukás István*: Adalékok a két világháború közötti magyar–szlovák irodalmi kapcsolatokhoz. (Harcok Petőfi szellemi hagyatéka körül.) 1972.
85. *Nacsády József*: Az irodalmi népiesség és az 1848-49-es forradalom. 1972.
86. *Horváth Károly*: A felvilágosodás korának irodalmi irányzatai a közép-kelet-európai irodalmakban. 1972.
87. *Krajkó András*: A Nyugat kritikájának változásai 1919 után. 1972.
88. *Ilia Mihály*: Egy Nyugat-kortárs Erdélyben. (Tompai László költészetéről.) 1972.
89. *Pósa Péter*: Keats esztétikájáról és költészetéről. (Halálának százötvenedik évfordulójára.) 1972.
90. *Nagy Barna*: Tervezet Ecsedi Báthori István műveinek kiadására. 1972.
91. *Kovács S. I.*—*Kulcsár P.*: Szepsi Csombor Márton ismeretlen értekezése. 1972.
92. *Jankovics József*: A Pápai Páriz család angol kapcsolatainak történetéhez I. (Ifjú Pápai Páriz Ferenc londoni levelei.) 1972.
93. *Vörös László*: Az esztétikai valóságfogalom néhány vitás kérdése. 1973.
94. *Csetri Lajos*: Egy Csokonai-vers keletkezéstörténetéhez. (A reményhez.) 1973.
95. *Horváth István*: Balassi poetikája. (Kérdések.) 1973.
96. *Olász Sándor*: A kálvini művészetfelfogásról és magyarországi kisugárzásáról. 1973.
97. *Balázs Mihály*: Andrzej Frycz-Modrzewski. (Halálának negyvenedik évfordulójára.) 1973.
98. *Németh S. Katalin*: A Pécsi disputa szövegeiről. 1973.
99. *Benda Kálmán*: Filiczki János levele 1605-ből. 1973.
100. *Somi Éva*: Az újsztoizmus (Lipsius) hatásának nyomai Borsos Tamás naplójában. 1973.
101. *Merényi Varga László*: Thordai János Epiktetosz-fordításának stíluskérdéséhez. 1973.
102. *Zentai Mária*: Rimay-hatás Thordai János szövegeiben. 1973.
103. *Varga Imre*: Egy bújdosó énekünk történetéhez. 1973.
104. *Jankovics József*: Ismeretlen panaszének a kuruckorból. 1973.
105. *Ágárdi Péter*: Adalék a Zrínyi- és Gyöngyösi-hagyomány párhuzamos történetéhez. (Könyvi János: Magyar hadi román, 1779.) 1973.
106. *Ladányi Sándor*: Aranka György levelei Ráday Gedeonhoz. (1789—1791.) 1973.
107. *Csukás István*: Vajansky műveinek magyar világa. 1976.
108. *Vörös László*: A tükrözés kategóriája Marx filozófiájában. 1976.
109. *Sipka Sándor*: Beöthy Zsolt irodalomtörténeti tankönyve a középiskolai oktatásban. 1976.
110. *Baranyai Zsolt*: Naturalista szemlélet és szecessziós kompozíció. (Egy Bródy-novella elemzése.) 1976.
111. *Szigeti Lajos*: A „felőlátás” vállalása József Attila költészetében. (József Attila Kosztolányi-bírálatának lírai fedezete.) 1976.
112. *Scheiber S.*—*Zsoldos Z. F.*: Mikszáth Kálmán levelezéseiből. 1976.
113. *Csukás István*: Ady nemzetiesség-szemlélete. 1977.
114. *Nacsády József*: Ady és az Arany-hagyomány. 1977.
115. *Krajkó András*: Harckok Ady irodalmi örökségéről. 1977.
116. *Ilia Mihály*: Egy Ady-motívum tanulságai. 1977.
117. *Szigeti Lajos*: Egy Ady-vers értelmezéséhez. (Kocsi-út az éjszakában.) 1977.
118. *Papp István*: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében. 1977.
119. *Vörös László*: Ady és Csinszka. (Gondolatok Robotos Imre könyvéről.) 1977.
120. *Baranyai Zsolt*: Adalékok Ady és Csáth Géza kapcsolatához. 1977.
121. *Nacsády József*: A „hallgató” Arany és az „Őszikék”. 1978.
122. *Csukás István*: Vajda János és a nemzetiesség kérdése. 1978.
123. *Papp István*: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében II. (Motívumvizsgálat) 1978.
124. *Krajkó András*: A magyar fa sorsa 1927-ben. (Vitéz Makkai Sándor Ady-könyvéről.) 1978.
125. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula kiadatlan följegyzései Adyról. 1978.
126. *Baranyai Zsolt*: Krúdy Gyula: Boldogult úrikoromban. 1978.
127. *Vörös László*: A Babits-líra egyik kulcsmotívumáról. 1978.
128. *Szigeti Lajos*: A „Szabad-ötletek jegyzéke” és a kései versek. (József Attila költészetének néhány motívumához.) 1978.
129. *Csukás István*: A nemzetiességi kérdés Kemény, Jósika, Madách és Eötvös műveiben. 1981.
130. *Nacsády József*: Móra Ferenc és a szegedi novellista hagyományok. 1981.
131. *Kiss Lajos*: Németh László, a gondolkodó. 1981.
132. *Szigeti Lajos*: Az „édes mostoha”. József Attila anyaverseihez. 1981.
133. *Horváth Béla*: Népszokások József Attila költészetében. 1981.
134. *Lengyel András*: Juhász Gyula kiadatlan levelezéséből. 1981.
135. *Balázs Mihály*: Veronai Gábor és Szanoki Gergely verses vitája. 1981.
136. *Németh S. Katalin*: Egy elveszettnek hitt Sylvester-nyomtatvány. 1981.
137. *Stoll Béla*: Magyar vers az 1540-es évekből. 1981.
138. *Téglási Imre*: A latin purizmus. Keresztény vagy pogány humanizmus? 1981.
139. *Ötvös Péter*: Három psalmus a „Paradoxa” fényében. 1981.
140. *Horváth István*: Padovában esztétikát tanulni. 1981.
141. *Holl Béla*: Adatok David Chytraeus magyarországi vonatkozásairól. 1981.
142. *Máté Györgyi*: Jean Bodin és a magyar későreneszánsz. 1981.
143. *Szörényi György*: Comenius asztrológiai világgépe. 1981.
144. *Jankovics József*: Apáczai hatása Bethlen Miklós pedagógiai törekvéseire. 1981.
145. *Szörényi László*: „Tükröske. Egy ficzkópóéta számára.” (Ungvárnémeti Tóth László kritikai fogadtatása.) 1981.
146. *Csetri Lajos*: Berzsenyi A közelítő tél című versének előtörténetéhez. 1981.
147. *Kocsiszkó Éva*: Berzsenyi Dániel miméziselmélete (Résztanulmány a Poétai Harmonistia magyarázatához.) 1981.
148. *Zentai Mária*: Vörösmarty Mihály: A Rom. (Elemzés.) 1981.
149. *Lukács Sándor*: A Dalhon folytatása. 1981.
150. *Szabély Mihály*: A vén cigány „háttér” az 1850-es években. 1981.